

Тетяна МАСЛОВА

І АЕДІ АЕІ І І І ²×І ² ДЕÇÈÈÈ ДІ ÇÀÈІ АІ ÈÕ ÈÐÀ-І А ОІ І ААÕ АЕІ ААЕУІ І АІ ÑÒАÐ²І І В І АÑÑАЕАІ І В

Приділено значну увагу дослідженню питання глобального старіння населення. Обґрунтовано особливості проведення макроекономічної політики розвинених країн в умовах глобальної фінансової нестабільності. Окреслено основні заходи, що пов'язані із врегулюванням макроекономічних ризиків глобального старіння населення.

The considerable attention is paid to the research questions of global aging. The features of macroeconomic policy in developed economies under global financial instability were grounded. The basic activities associated with the settlement of macroeconomic risks of global aging were outlined.

Динамічність демографічних зрушень у багатьох економічно розвинених країнах і в деяких країнах з ринками, що розвиваються, свідчить про особливу потребу в перегляді усталених засад проведення макроекономічної політики, що першочергово пов'язані з необхідністю вирішення довгострокових глобальних проблем. Однією з таких головних проблем західної економічної науки, що на даному етапі стала предметом активного обговорення у колах світових науковців, є саме глобальне старіння населення.

Підкреслимо, що в історичному аспекті одними з перших дослідників, хто висловили важливість ідеї з цього приводу, були Т. Мальтус, В. Парето, Ф. Модільяні, Дж. М. Кейнс, М. Фрідмен, Р. Солоу, Г. Беккер, П. Ромер, Р. Лукас, Дж. Б'юкенен, Й. Шумпетер, П. Самуельсон. Ґрунтовне дослідження механізму проведення традиційної макроекономічної політики міститься у наукових працях таких західних дослідників, як Б. Бернанке, О. Бланшар, Г. Менк'ю, Дж. Стігліц, Р. Дорнбуш, Ст. Фішер, М. Сіракава. З'ясуванню макроекономічних наслідків старіння населення та їхнього впливу на економічний розвиток присвячені наукові розробки Т. Арно, Р. Барро, Д. Блума, Л. Корсетті, Д. Костелло, Р. Лі, Т. Сааренхеймо, Л. Шейнера. Проте на даному етапі обґрунтуванню особливостей розгортання макроекономічних ризиків в умовах глобального старіння населення приділяється недостатньо уваги. Саме тому дослідження у даному напрямку є доволі важливим і потребує більш детального розгляду.

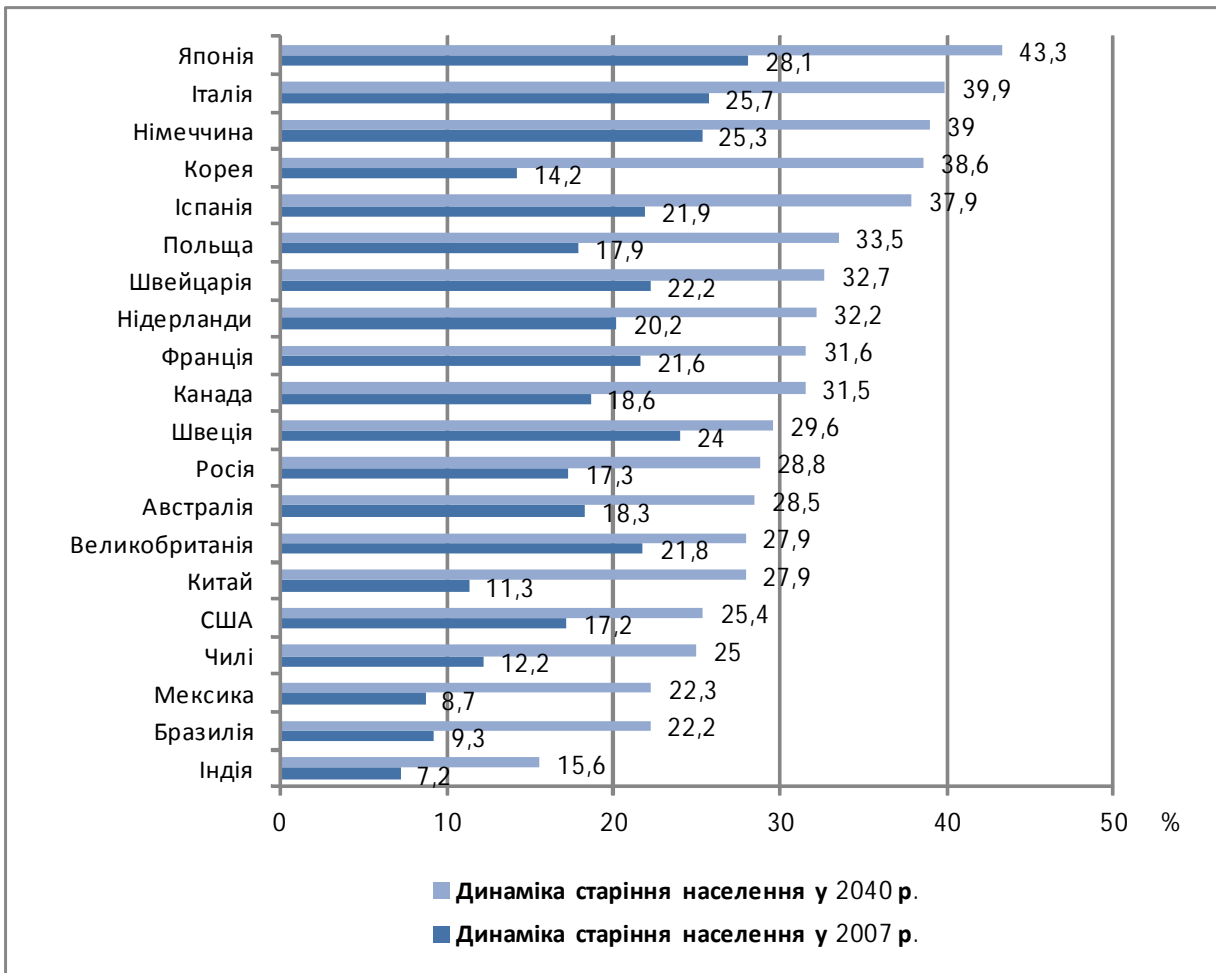
Мета нашої роботи полягає у дослідженні процесів глобального старіння населення та їх макроекономічних ризиків, а також формуванні на цій основі вихідних принципів з підвищення ефективності макроекономічного регулювання.

Загалом термін «глобальне старіння населення» слід трактувати як демографічний феномен, який пов'язаний із безпрецедентним процесом зсуву в розподілі населення за віком у бік більшого віку, що здатен поглиблювати певні тенденційні зміни у соціальній, економічній та політичній сферах розвитку практично усіх національних економік. Приміром, у соціальній сфері старіння населення визначально впливає на склад сім'ї та умови життя, попит на житло, міграційні тенденції, потреби у медичній допомозі. В економічній сфері старіння населення позначається на економічному зростанні, заощадженнях, інвестиціях, споживанні, зайнятості, пенсійному забезпеченні, механізмі проведення монетарної і фіскальної політики. У політичній сфері старіння населення чинить вплив на результати виборів і систему політичного представництва. Природно, що за таких умов старіння населення світу породжує певні фундаментальні ризики, які торкаються практично усіх аспектів розвитку людського життя, оскільки для них властивим є всеосяжний, довгостроковий і незворотній характер.

Розгортання сучасних демографічних дисбалансів у певних окремих регіонах світу чи групах країн обумовлюється, як правило, скороченням рівня народжуваності, збільшенням середньої

тривалості життя, стійкими еміграційними трендами. Таким чином, процес старіння у віковій структурі населення можна поділити на два основних типи: 1) «старіння знизу», що відбувається за рахунок зменшення народжуваності; 2) «старіння зверху», що передбачає збільшення середньої тривалості життя населення в умовах низької народжуваності. З огляду на це зазначимо, що в більшості європейських і азійських економік за рахунок доволі низького рівня народжуваності і впровадження відповідних медичних, соціальних та освітніх програм спостерігається саме «старіння зверху», в той час як в Україні і в деяких країнах з перехідною ринковою економікою населення продовжує «старіти знизу».

Згідно з демографічними даними ООН частка людей віком 60 років і старше досягне 1 млрд. осіб до 2020 р. і майже 2 млрд. – до 2050 р., що становитиме близько 22% від усієї чисельності населення світу (рис. 1). Водночас частка літніх людей віком 80 років і старше збільшиться від 1 до 4% від загальної чисельності населення світу приблизно до 2050 р. [5]. Як наслідок, вже на зламі ХХІ ст. найбільш відчутно наслідки від процесів глобальної демографічної кризи зазнають більшість економічно розвинених країн Західної Європи і Азії. Стосовно України, то в 1991 р. частка населення віком 60 років і старше в країні становила всього близько 19%, а за станом на початок 2010 р. – вже понад 21% [3, с. 49]. Процес депопуляції, який спостерігається в Україні, відбувається за рахунок скорочення народжуваності й збільшення смертності, що в свою чергу пришвидшує негативні демографічні тенденції і чисельність населення у нашій країні невпинно знижується.

Рис. 1. Частка осіб віком 60 років і старше у відсотковому відношенні від загальної чисельності населення світу в 2007 і 2040 рр. [7]

Ці демографічні прогнози є свідченням того, що в подальшому на певних історичних етапах зміна вікової структури населення чинитиме несприятливий дестабілізуючий тиск на сферу державних фінансів і майбутні перспективи економічного зростання для всіх економік світу. Таким чином, подальше наше дослідження продиктовано тенденцією до того, що саме макроекономічні ризики глобального старіння населення є найбільш багатограними, а тому потребують більш детального огляду і розроблення на цій основі певних теоретичних положень, що стануть підґрунтям для їхнього врегулювання.

На думку лауреата Нобелівської премії Ф. Модільяні, економічна поведінка окремих домашніх господарств щодо планування обсягів споживання і заощаджень на різних етапах їхнього життєвого циклу може набувати певних своєрідних особливостей. Доволі часто зростання частки літніх людей у віковій структурі населення здатне негативно позначатись на динаміці внутрішніх заощаджень, оскільки знижує середній рівень останніх з огляду на розширення фінансових потреб людей з особливо довгою тривалістю життя, а також частково за рахунок мотиву передачі багатства у спадщину [5]. Люди старшого віку, як правило, працюють і заощаджують значно менше, а це означає, що вони пропонують менше власної праці і людського капіталу на підтримку і стимулювання економічного зростання. З іншого боку, збільшення середньої тривалості життя історично тісно пов'язане з підвищенням норми заощаджень. Це твердження заслуговує на увагу, оскільки передбачає ситуацію, за якої вдосконалення якості й доступності медичного обслуговування, а також зростання рівня економічного добробуту населення дає змогу людям похилого віку більш тривалий період бути залученими до трудової діяльності чи задіяними в інших аспектах економічного розвитку, що в свою чергу забезпечує зростання обсягу інвестицій саме в людський капітал.

Макроекономічні підходи до таких соціальних питань, як освіта, шлюб, планування сім'ї, а також пояснення ірраціональної поведінки економічних агентів розширили рамки неокласичної економічної теорії. Так, засновник теоретичних позицій концепції економічного імперіалізму Г. Беккер запропонував власну модель, альтернативну мальтузіанській моделі економічного зростання. Ключовим припущенням цієї моделі є те, що прибутковість від інвестицій у людський капітал може зростати, особливо з урахуванням чинника людської поведінки і взаємодії, включаючи неринкову поведінку. Дослідник був переконаний, що зростання чисельності населення виступає ендогенною величиною, що залежить від темпів економічного зростання, рівня народжуваності, норми відсотка, інвестицій у людський капітал, фінансового добробуту сім'ї, соціального забезпечення тощо [4]. За цими міркуваннями, запас людського капіталу слід розглядати як важливе джерело розвитку економіки, зростання якого відбувається насамперед з огляду на певні досягнення в галузі наукових і технологічних знань.

Потрібно наголосити, що еkleктика поглядів на проблему глобального старіння населення підкріплюється також тим, що зростання сукупних державних витрат, пов'язаних із соціальним забезпеченням, охороною здоров'я та іншими соціальними програмами для людей літнього віку, іманентним чином дає певний поштовх до утворення значних боргових дисбалансів і бюджетних дефіцитів. Проте впровадження заходів жорсткої економії у цьому випадку не завжди прийнятне. Як наслідок, посилення розбалансованості у сфері державних фінансів послаблює стан платоспроможності й конкурентоспроможності економік, гальмує переливання прямих іноземних інвестицій, підриває довіру населення до внутрішньої макроекономічної ситуації, провокує знецінення національних валют, що в кінцевому підсумку призводить до послаблення боргової стійкості у більшості країн. На даному етапі у деяких розвинених країнах рівень державного боргу вже досягнув рекордного показника. Зокрема, за станом на кінець 2010 р. у Японії він становив 220,3% від ВВП, у Греції – 145% від ВВП, в Італії – 118,6% від ВВП, Ірландії – 92,5% від ВВП, у Португалії – 93,5% від ВВП (рис. 2). Саме тому домінуючого значення може набути ситуація, за якої тягар суверенних боргів, досягнувши масштабного рівня, зумовить не лише черговий виток глобальної фінансової кризи, а й спричинить зростання соціальної напруги у суспільстві й значні економічні диспропорції, що в подальшому можуть мати більш ускладнені, довгострокові і непередбачувані наслідки для протікання соціально-економічних процесів.

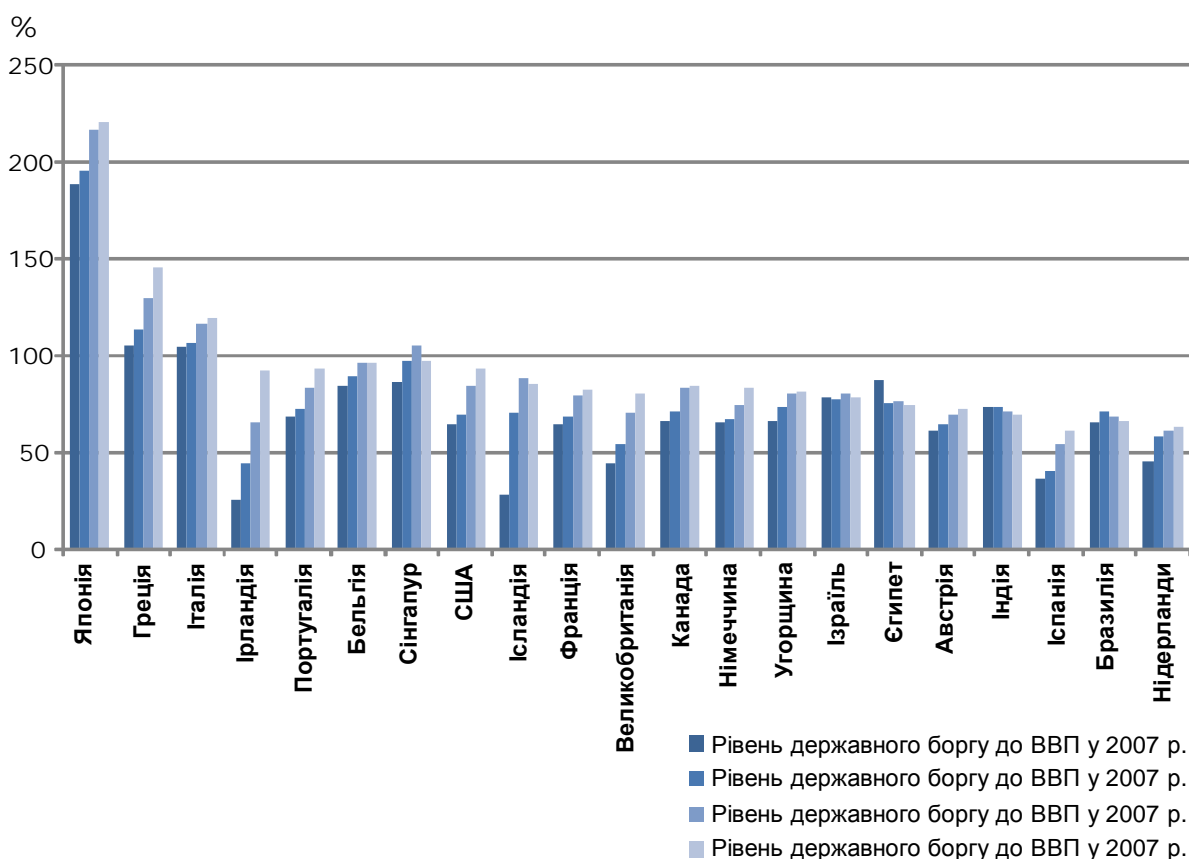

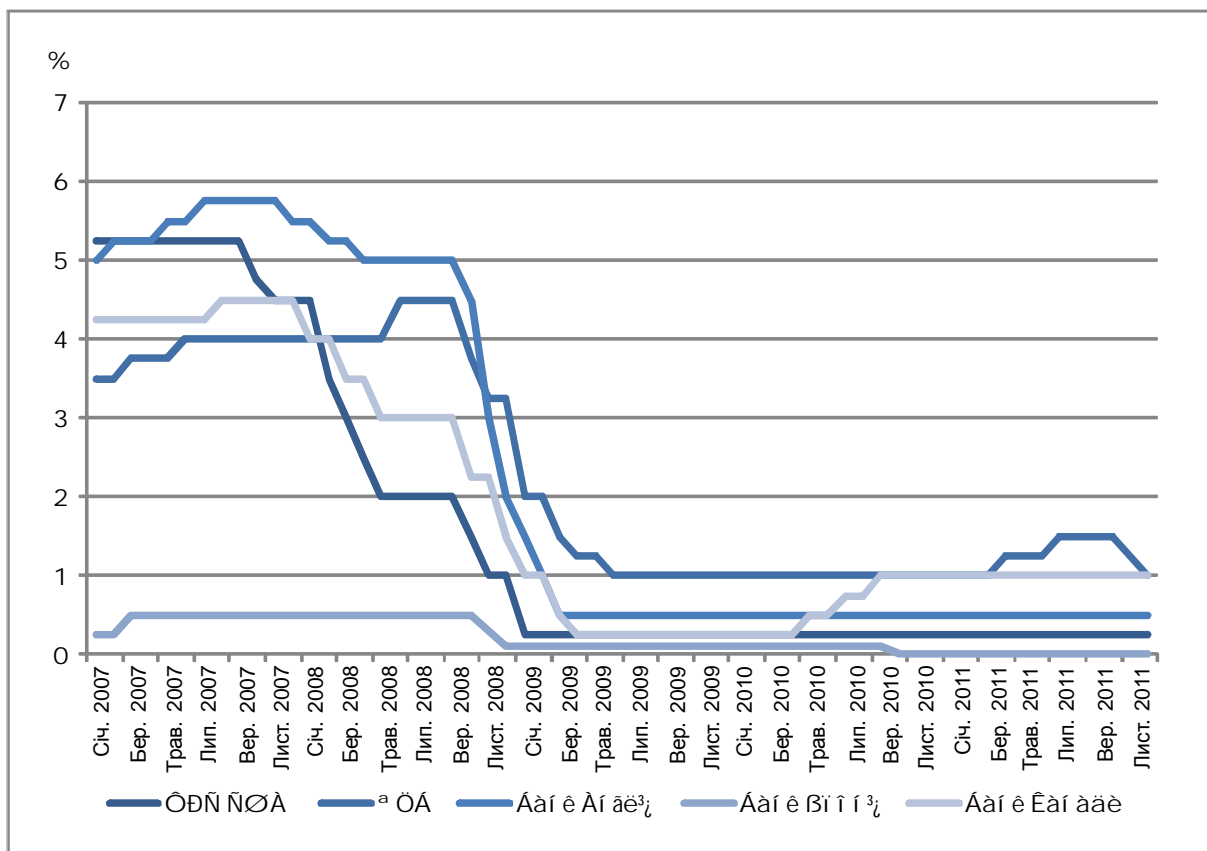
Рис. 2. Динаміка відношення рівня державного боргу до ВВП у 2007–2010 рр.

Джерело: дані веб-сайту <http://www.tradingeconomics.com/>

З часом посилення демографічних дисбалансів здатне спровокувати також певний потенційний вплив на механізм проведення монетарної політики світовими центральними банками. Так, у довготривалому періоді з огляду на проблему часових лагів глобальне постаріння населення може спричинити тенденції до скорочення наявних доходів світових домашніх господарств і відповідно їхніх споживчих витрат. Це, в свою чергу, обумовить падіння глобального попиту, зниження вартості світових активів, відплив капіталів, ослаблення резервних валют, а тому передбачатиме у собі ситуацію до зниження глобальних відсоткових ставок. Зауважимо, що в сучасних умовах монетарна політика у більшості розвинених країн проводилася саме з урахуванням впливу руйнівних наслідків глобальної фінансової кризи. Починаючи з кінця 2007 р., у відповідь на погіршення макроекономічної ситуації, центральні банки розвинених країн, зокрема США, Великобританії, Канади, Японії і країн ЄС, вдалися до зниження офіційних відсоткових ставок до рівня історичного мінімуму (рис. 3). Ці заходи були застосовані насамперед з метою стимулювання сукупного попиту, розширення можливостей кредитування, обслуговування державних боргів і посилення експортних позицій країн на глобальних ринках. Однак вважаємо, що дії чинника розгортання глобальної демографічної кризи при цьому практично не було враховано.

Зважаючи на масштабний пакет антикризових заходів з боку центробанків і урядів розвинених країн, зазначимо, що основна маса грошей, що надходила у фінансову систему більшості країн, не доходила до реального сектору економіки. Таким чином, заходи, що були покликані вирішити структурні дисбаланси у глобальній економіці, не завжди були достатньо доцільними і дієвими, оскільки мали лише короткостроковий ефект, а тому швидше зумовлювали нарощування нових

дисбалансів, посилення процесів розвитку глобальної інфляції, зростання довгострокових ризиків для фінансової стабільності, не забезпечуючи при цьому досягнення головних стратегічних цілей, тобто зайнятості населення і сталого економічного зростання.

Рис. 3. Динаміка офіційних відсоткових ставок центральних банків у 2007–2011 рр.

Джерело: дані веб-сайту <http://www.tradingeconomics.com/>

Можна підсумувати, що розгортання макроекономічних ризиків в умовах глобальних демографічних зрушень фактично тісно взаємопов'язане із нестійкістю макроекономічних параметрів економічного розвитку національних економік. Саме тому для мінімізації певних фундаментальних ризиків у власних фінансових системах макроекономічним регуляторам більшості розвинених країн центральну увагу слід приділяти заходам, що спрямовані на врегулювання негативних наслідків глобального старіння населення. Заходи щодо вирішення цієї проблеми не мають бути самоціллю, однак претендують стати основою для забезпечення довгострокової стабільності, а тому повинні стосуватися таких положень.

По-перше, глобальне старіння населення здатне спровокувати певні тенденції до нарощування значної державної заборгованості, що спонукає глобальних інвесторів перекидати власні заощадження у більш надійні активи, мірою чого може відбуватися згорання інвестиційної діяльності і падіння обсягів виробництва. За таких умов саме зміцнення фінансової інфраструктури, підвищення фінансової прозорості і забезпечення законності фінансового контролю здатні усунути бар'єри на шляху залучення міжнародних потоків капіталу.

По-друге, щоб компенсувати негативні наслідки старіння, доцільно застосовувати такі бюджетні заходи, які не ставитимуть під ризик економічне відновлення і сприятимуть зростанню національних заощаджень та інвестицій. Найбільш дієвим заходом, за допомогою якого уряди розвинених країн

можуть здійснити виконання вказаних цілей, слід вважати саме вдосконалення механізму обслуговування бюджетних дефіцитів і національних боргів, у тому числі щодо збалансованого фінансування коштів на охорону здоров'я і державні пенсії.

По-третє, у більшості розвинених країн забезпечення фінансової стабільності як системи охорони здоров'я, так і пенсійної системи досягається переважно за рахунок зростання податкового навантаження на доходи населення, залученого у трудовій діяльності. Однак в умовах, коли чисельність працюючого населення постійно знижується, постає об'єктивна необхідність у застосуванні таких заходів, що базуватимуться на засадах гармонізації соціальних взаємин саме з огляду на вдосконалення механізму справляння податків і оптимізацію податкового тягаря.

По-четверте, в умовах значних демографічних дисбалансів, як правило, відбувається істотна зміна якісної структури зайнятості населення, внаслідок чого можна спостерігати певний зсув у співвідношенні між попитом і пропозицією робочої сили. З огляду на це важливою складовою макроекономічної політики у цьому контексті має стати саме забезпечення більшої ефективності функціонування ринків зайнятості, зокрема щодо досягнення узгодженості у питаннях визначення офіційного пенсійного віку, встановлення оптимального розміру заробітних плат, покриття дефіциту робочої сили.

Зважаючи на міжнародний досвід, можна зробити висновок, що в Україні шляхи реалізації державної економічної політики в умовах старіння населення мають бути спрямовані на вирішення тих соціально-економічних проблем, що стосуються насамперед усунення значних боргових тягарів у державному і приватному секторах економіки, забезпечення стабільності національної валюти, реформування існуючих систем пенсійного забезпечення, охорони здоров'я і соціального страхування. Саме розроблення і впровадження відповідних структурних реформ у цьому напрямку покликані зміцнити економічний потенціал країни, підтримати досягнення фінансової стабільності, знизити надвисокий рівень безробіття і забезпечити довгострокове економічне зростання.

Література

1. Богдан Т. Регулювання боргових процесів на новому етапі розвитку світової фінансової системи / Т. Богдан // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 8. – С. 18–24.
2. Козюк В. В. Монетарні засади глобальної фінансової стабільності : моногр. / В. В. Козюк. – Тернопіль : Екон. думка, 2009. – 728 с.
3. Модернізація України – наш стратегічний вибір : щоріч. послання Презид. України до Верх. Ради України. – К. : НІСД, 2011. – 432 с.
4. Экономический подход Гэри Беккера в человеческому поведению [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gallery.economicus.ru/>.
5. David E. Bloom. Implications of Population Aging for Economic Growth, PGDA Working Papers 6411, Program on the Global Demography of Aging, 2011 [Електронний ресурс] / David E. Bloom. – Режим доступу : <http://www.hsph.harvard.edu/>.
6. Group of Ten – The macroeconomic and financial implications of ageing populations, April 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/>.
7. Jackson, Richard. Executive Summary from Global Aging Preparedness Index, Center for Strategic and International Studies, Oct. 14, 2010 [Електронний ресурс] / R. Jackson. – Режим доступу : <http://csis.org/>.
8. Population aging, financial markets and monetary policy [Електронний ресурс] // Speech by Lucas Papademos, Vice-President of the European Central Bank at the conference «Exploring the Future of Pension Finance and the Dynamics of Institutional Pension Reform», Amsterdam, 23 March 2007. – Режим доступу : <http://www.ecb.int/home/html/index.en.html>.